

XX ASRNING BOSHLARIDA O‘ZBEK MUSIQA SAN’ATI RIVOJINING ASOSIY BOSQICHLARI

Murodov O‘ktam Abdunabiyevich

*Xalqaro innovatsion universiteti
“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘zbek xalq musiqa san’ati, uning milliy va ma’naviy sayqallanishi, rivojlanish tarixi va milliy musiqa merosimizning o‘ziga xos jihatlari bayon etilgan.*

Shuningdek, xalq va mumtoz musiqa merosimiz, uning manbalari, yosh avlod tarbiyasida an’anaviy, milliy san’at va milliy musiqa merosimizning o‘rni hamda ahamiyati haqida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Ashula, musiqa, raqs, folklor, o‘zbek xalq qo‘shiqlari, maqom, milliy sozlar, an’analar, musiqiy madaniyat, mumtoz musiqa, sharq musiqasi.*

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ УЗБЕКСКОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Муродов Уктам Абдунабиевич

*преподаватель, кафедра «Педагогика» Международного
инновационного университета, Узбекистан, г. Карши*

Аннотация: *В данной статье описывается искусство узбекской народной музыки, ее национальное и духовное утончение, история развития, уникальные аспекты нашего национального музыкального наследия.*

Также даются комментарии о наследии нашей народной и классической музыки, ее истоках, роли и значении нашего традиционного, национального художественного и национального музыкального наследия в воспитании молодого поколения.

Ключевые слова: *пение, музыка, танец, фольклор, узбекские народные песни, статус, национальные песни, традиции, музыкальная культура, классическая музыка, восточная музыка.*

Tarixdan ma’lum, ma’naviyatimizning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan musiqiy madaniyatimiz, an’anaviy qo‘shiqlarimiz, maqom ijrolari hamisha xalqimizning kundalik hayotida ma’naviy ozuqa sifatida e’tirof etib kelingan. Xalq og‘ir kunlarida musiqadan najot izlagan,

xursandchilik kunlarida ham qo‘shiq va musiqa ularga hamrox bo‘lgan. An‘anaviy musiqa va qo‘shiqlarimiz odamlarni hamisha iymonga, mehr-oqibatga, odamiylikka chorlab kelgan. Ashula, musiqa, raqs, folklor ijrochiligi san‘ati milliy musiqa san‘atining xalq hayoti va ijodi bilan chambarchas bog‘liq holda paydo bo‘lgan va rivojlanib kelgan qadimiy san‘at turlaridan hisoblanadi.

O‘zbek xalq musiqa san‘ati o‘zining milliy jarayonlarida o‘ziga xos va mukammal darajada shakllangan betakror xalq va mumtoz musiqa merosiga ega. XX asrga kelib, bu ijtimoiy hayot va musiqa madaniyatimizda yangi yo‘nalish joriy etila boshlandi. O‘zbekistonda ham yevropacha tafakkur oqimining ta’siri sezila boshlandi va zamonaviy musiqaning kompozitorlik ijodiyoti ko‘rinishida amaliyotda qaror topa boshlandi.

Dunyodagi har bir xalq o‘zining qadimiy tarixiga ega bo‘lgan musiqiy an‘analariga egadir. Shular qatorida o‘zbek musiqasi ham juda qadimiy va o‘ziga xos an‘analariga egadir. O‘zbek musiqasi azaldan ikki ulkan yo‘nalishda shakllanib, asrlar osha rivojlanib kelgan. Birinchi yo‘nalish, bu xalq hayotiy voqe‘liklari bilan bog‘liq bo‘lgan folklor musiqasidir. Insoniyatning kundalik hayoti, mehnati va faoliyatini in‘ikos etuvchi musiqadir. Folklor musiqasining asosiy mezonlari marosimlar va voqe‘iiklar bilan bog‘liq bo‘lib, to‘rtta yo‘nalishdan iboratdir. Bular: 1. Bolalar musiqasi. 2. Mehnat qo‘shiqlari. 3. Marosim qo‘shiqlari. 4. Diniy, afsuniy qo‘shiqlar. Bular - alla, yalla, lapar, terma, qo‘shiq, aytishuv kabi janrlardir. Xalq folklor musiqasining asosiy xususitlaridan biri: folklor [musiqasini xalq yaratadi](#), xalq tomonidan ijro etiladi va tinglanadi. Lekin folklor musiqasining ham bilimdon ijrochilari bo‘lib, xalq orasida ular laparchi, yallachi kabi nomlar bilan atalib kelinadi. Folklor musiqasining ijrosida va ijodida muayyan janrlar tarkibiga asoslangan erkinlik xususiyatlari mavjuddir. Musiqiy namunalarning shakl jihatidan soddaligi, barmoq vazniga xos she’riy matnlarga asoslanishi va unchalik katta boimagan diapazon doirasida ijro etilishi bilan xarakterlanadi. Ikkinchi yo‘nalish mumtoz musiqadir. Mumtoz musiqa namunalari, har tomonlama mukammallik kasb etishi bilan folklor musiqasidan farq qiladi [1]. Mumtoz musiqa alohida yaratuvchisi, ya’ni bilimdon bastakori tomonidan ijro etiladi. Bilimli va mohir sozanda yoki xonandalar tomonidan ijro etiladi. Asosan aruz vazniga xos bo‘lgan so‘z matnlariga asoslab va muayyan shaklda yaratiladi.

O‘zbek xalq mumtoz musiqasi o‘zining mukammalligi va murakkabligi bilan boshqa xalqlar orasida alohida o‘ringa egadir. Mumtoz musiqaning eng yirik shakli maqomlardir. Maqomlar O‘zbekistonnirig uch vohasida mavjud bo‘lib, Buxoroda “Shashmaqom”, Xorazmda “Xorazm maqomlari”, Farg‘ona vodiysida “Farg‘ona-Toshkent maqom yoilari” deb yuritiladi. Bundan tashqari, maqomlar yo‘larida yaratilgan, shaklan va ijroviy xususiyatlari doirasi maqomlarga xos bo‘lgan “Suvora”lar, Katta ashula, Surnay maqom yoilari, dutor maqomlari hamda cholg‘u yoilari mavjuddir. Mumtoz musiqaning shaklan

muqimligi, qonun-qoidalariga egaligi, talqin uslublarining mavjudligi uning murakkabligidan dalolat beradi. Maqomlarni ijro etish uchun maxsus tayyorgarlik, bilim va albatta keng diapazonli ovozga ega bo‘lish lozimdir [2]. Maqomlar, odatda bir necha yillar davomida hamda ustoz-shogird qabilidagi ta‘lim asosida o‘zlashtiriladi. Shu bilan birga qayd etish lozimki, “Maqom yo‘llari ijrosi uchun hofizga keng diapozon, yoqimli ovoz va yuksak aytish texnikasi bo‘lishi shart.

O‘zbek musiqasining ijodiyoti yillar davomida turli janrlar bilan boyib kelgan. Jumladan, XX asrga kelib, bastakorlik an‘analariga xos va jahon musiqa ijodiyoti namunalari mos kompozitorlik ijodiyoti kirib keldi. Bu albatta o‘zining yangidan-yangi janrlari, ulami yaratish va ijro etish qonuniyatlari bilan bog‘liqdir. Kompozitorlik ijodiyoti bilan birga o‘zbek musiqasiga yevropa musiqiy an‘analarida mavjud bo‘lgan opera, balet, simfoniya, cholg‘u musiqa kabi bir qator janrlarda ijod etish an‘anasi kirib keldi. O‘tgan asr davomida bu an‘ana o‘zbek musiqiy hayotida o‘z o‘rnini topdi. O‘zbek kompozitorlik maktabi shakillandi, yetuk kompozitorlar tarbiyalanib samarali ijod etdilar.

O‘zbek xalqining musiqa merosi boy an‘analarga va qadimiy tarixga egadir. Uning davrlar osha rivoji, xalq musiqasi va mumtoz musiqasi negizida rivoj topib kelganligi amalivotdan ma‘lumdir, Musiqa san‘ati insoniyatning ma‘naviy boyligi, estetik dunyoqarashi va kelajak kamolotini belgilovchi mezonlardan biri sifatida ardoqlanib kelinadi. Unda har bir xalqning milliy an‘analari, urfodatlari, marosim va qadriyatlari munosib o‘rin olgan. [Musiqa ijrochiligi](#), xalq musiqa madaniyatining shakllanib, rivoj topuvchi jonli jarayoni ekanligi hammaga ma‘lum. Uning namoyandalari bo‘lmish sozanda, xonanda va bastakorlar xalq madaniyatining o‘ziga xos mutasaddilari sifatida e‘zozga loyiq ko‘rilgan. Bu borada o‘tmish risolalarida ham tarixiy ma‘lumotlarda ham keltirib o‘tilgan. Abu Nasr Farobiyning “Katta musiqa kitobi”, Zaynullobiddin Husayniyning “Qonuni ilmi, amali musiqi”, Abdurahmon Jomiyning “Risoi musiqiy”, Alisher Navoiyning “Majolis un-nafois”, Darvesh Ali Changiyning “Musiqiy risola”lari bunga yorqin misoldir.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlarida o‘zbek musiqa san‘ati, azaliy an‘analar negizida yangicha munosabatlar davri sifatida tarixga muhrlandi. Davrning yetakchi hofizlari Hamroqul qori, Hoji Abdulaziz Adurasulov, Mulla To‘ychi Toshmuhamedov, Domla Halim Ibodov kabi namoyandalarining ijodlari, ijrochilik uslublari mumtoz musiqa an‘analariga asoslangan. 1920-yillardan boshlab xonanda va sozandalarning yangi avlodi shakillandi. O‘zbek musiqasining XX asr jarayonida, zamon talabi doirasida keskin rivojlanganligi tuzumning o‘zgarishi, yangi munosabatlarni yuzaga kelganligi bilan bog‘liqdir. Buning zaminida eng avvalo Yevropa madaniyatining kirib kelishi va unga asoslangan holda turmush tarzini shakllanganligi hamda musiqa ijodkorlarining yangi avlodi tarbiyalanganligi bilan bog‘liqdir. XX asr o‘zbek musiqa

ijodiyoti yangi avlod shakllanishi bilan bogliqdir. Uning shakllanish mezonlari va rivojlanish yo‘lining o‘zbek kompozitorlik ijodi hamda zamonaviy musiqa san’atining ommalashishi bilan bog‘liq bir qator omillari mavjuddir. Shunga ko‘ra XX asr o‘zbek musiqasi rivojlanish jarayonini uch bosqichga bo‘lib tahlil qilish o‘rinlidir [3].

An’anaviy, milliy san’atga boigan e’tiborning ortganligini aynan 1972-yilda Toshkent davlat konservatoriyasida “Sharq musiqasi” kafedrasining ochilishi, 1975-yilda Toshkent shahrida o‘tkazilgan “Макомы, мугамы и современное композиторское творчество” mavzusidagi ilmiy-nazariy konferensiya, 1979- yilda musiqiy sharqshunoslik masalalariga bagishlab o‘tkazilgan kengash, 1980-yilda Xiva shahridagi an’anaviy ijrochilik masalalariga bagishlangan seminar va ko‘plab turli ko‘rik tanlovlar namoyon etdi. Muntazam ravishda ijrochi, musiqashunos, kompozitor talabalar o‘rtasida tanlovlar o‘tkazish an’anaga aylandi. Ushbu tanlovda g‘oliblikni qoiga kiritgan yosh iste’dod egalari Toshkent davlat konservatoriyasiga imtiyozli tarzda qabul qilinish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Ushbu davrda O‘zbek davlat filarmoniyasining tarkibi yanada kengayib, faoliyati mustahkamlana bordi. (1978-yilda Muhiddin Qori Yoqubov nomi beriladi). Uning tarkibida O‘zbekiston davlat simfonik orkestri (badiiy rahbar va bosh dirijor Z.Haqqnazarov), T.Jalilov nomidagi xalq cholg‘ulari orkestri (bosh dirijor F.Sodiqov), Mukarrama Turg‘unboyeva nomidagi “Bahor” xalq, raqs ansambli mavjud edi. 1969-yilda “Bahor” konsert zali ochilib, asosiy akademik konsertlar shu maskanda o‘tkazilishi rasm bo‘ldi.

1972-yili «Yalla» vokal-cholg‘u ansambliga Farrux Zokirov badiiy rahbar etib tayinlangandan keyin ansamblning mavqei yanada ortdi. Xalq orasida unutilib yuborilayotgan an’anaviy o‘zbek xalq qo‘shiqlaridan «Yallama yorim», «Boychechak», «Handalak», «G‘ayra-g‘ayra», «Qilpillama», «Sumalak», «Omonyor», «Torimning siri» (T.To‘la) kabi qo‘shiqlarga ansambl yangicha yondoshadi va zamonaviy ruhda tarqin etadi. F.Zokirov yaratgan «Andijonga boray dedim», «Men al-Xorazmiy», «Bolalik taronasi» (A.Xo‘jayev), «Uchquduq» (Yu.Ertin), «Shahrisabz», «Yurt ishqida yonaman», «Majnuntol», «Sendan go‘zali yo‘q» kabi original qo‘shiqlar mohirlik bilan ijro etildi. Yalla guruhi O‘zining faoliyati bilan, milliy an’analarni zamonaviy estrada talqinida alohida uslub yaratganligi va ijroda o‘rnak bo‘lganligi sababli o‘zbek estradasining yetakchi jamoasiga aylanadi.

O‘zbek mumtoz musiqa san’ati va madaniyatining rivojlanish tarixini tahlil etar ekanmiz, mana shunday milliy ma’naviy merosimizni yoshlar tarbiyasi va qalbiga singdirishda ta’lim-tarbiyaning o‘rni muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda ta’lim-tarbiya oldida turgan asosiy maqsadlardan biri – yosh avlodga ajdodlarimizning asrlar davomida orttirilgan ma’naviy boyliklarini singdirish, ularda insoniy fazilatlarni qaror toptirish va muntazam rivojlantirib borish, vatan va millat oldidagi burch va ma’suliyatni his etishga

o`rgatishdan iboratdir. Shunday ekan, bugungi yosh avlodga milliy qadriyatlarni chuqur anglatish, qalbiga singdirishda musiqiy mashg`ulotlarni mazmunli va qiziqarli olib borish muhim va ularga milliy musiqiy asarlarni chiroyli ijro etish orqali musiqiy madaniyatini tarbiyalash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR/СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Jabborov A., Begmatov S., Azamova M. O‘zbek musiqasi tarixi. -T.: «Fan va texnologiya», 2018. 204 bet.
2. Begmatov S, Matyoqubov M. “O‘zbek an’anaviy cholg‘ulari” – Toshkent: “Yangi nashr” nashriyoti, 2008-y.
3. Ibrohimov O. O‘zbek xalq musiqa ijodi. 1-qism (metodik tavsiyalar) - Toshkent: O‘zR XT o‘quv metodik markazi, 1994, 62-b. 3. “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi”. – Toshkent, “Fan”. 1993 y.